Над ким кряче чорний ворон?

Анастасія Пащенко

«Чорний ворон»
Сценарист Тарас Антипович
Режисер Тарас Ткаченко
Оператор Олександр Кришталович
У ролях: Тарас Цимбалюк, Павло Москаль, Андрій Мостренко, Олексій Тритенко, Азізбек Абдурашидов, Аліна Коваленко, Наталя Сумська, Ксенія Данилова, Віктор Жданов
Виробництво: 1+1 production, 2019

Павло Москаль, Зоряна Марченко у фільмі **«Чорний ворон»**. Режисер Тарас Ткаченко. Україна, 2019.

«Чорний ворон» за романом Василя Шкляра став однією з найочікуваніших прем'єр «патріотичного кіно» цього року. Холодний Яр, повстанці, боротьба проти окупантів з Росії, погані чекісти, хороші селяни й черниці (Мотронинський монастир – одна з повстанських «баз»), ну, і мудрий чорний ворон, якому 270 літ, і який, отже, бачив і Хмельниччину, і Коліївщину – чи не возрадується тут серце щирого українця, сповненого праведного гніву на «клятих московських окупантів» (що одержать свою долю інвектив і в заекранному тексті голосом Василя Шкляра)? Та й «пересічному» лояльному українському громадянину приємно буде не/зайвий раз почути, що українське селянство в 20-ті не лише страждало, покірно віддаючи продзагонам останнє зерно, а й намагалося постояти за себе. Словом, яскравий костюмований героїчний фільм, про добре відому фахівцям та ентузіастам і маловідому широкому загалу сторінку історії, безперечно, на часі. Добре зрозумілий і всіляких похвал вартий і політичний підтекст фільму: не дуже численні горді українці протистоять навалі зі Сходу. Хоч результат і добре відомий, до історії все одно раз за разом повертаєшся з вічним: «А якби?..»
Словом, «ідейне», «правильне» кіно. В цілому. Але диявол любить ховатися в деталях! «Якби...» «Якби всі були такі, як Чорний Ворон, як Вовкулака, як їхні побратими...» І тут відчуваєш, що насправді цього не хотілось би. Бо Чорний Ворон тут – по суті, випадковий герой (майже в дусі вестернів), якого в табір повстанців приводять безвихідь і жага помсти. Який не має якоїсь конкретної мети, більш-меншої чіткої «програми» і стає «залишенцем»[1] радше через недовіру до обіцяної амністії більшовиків, та ще, здається, з якихось малозрозумілих міркувань. Чи не єдиний у фільмі «лицар», маловиразний і вповні не зрозумілий ні товаришами, ні, можна припустити, широким глядачем, він дещо неприкаяно проходить фільмовими просторами, то здобуваючи, то втрачаючи отаманство. Щоби після вирішального бою, у фінальному кадрі – мабуть, найкращому у всій стрічці, – на чолі вервечки вершників у сніговій пустелі, під «Веселі, брате, часи настали» «Океану Ельзи», вирушити кудись у невідомість (знову ж таки, у традиціях вестерну).
Хто ще? Повстанець Вовкулака? Втілення стихійної люті, непримиренності і фанатизму повстанства, «патріотичний» аналог чекіста Птіцина, з його схильністю до більш чи менш умотивованого садизму. В той же час – свого роду «реінкарнація» духу Тараса Бульби, бо не зупиняється перед убивством брата (знову ж таки, ідейно вмотивованим). Симптоматично, що саме Вовкулака, з його специфічною «повстанською» харизмою, став найбільш яскравим персонажем, по суті, втіленням духу Холодного Яру. І саме з ним асоціюються малоприваблівіі військові дії, на кшталт страти полонених чи відстрілювання беззбройних, напівроздягнутих бійців, «викурених» вночі з казарм. Подібні речі, треба гадати, мали місце і в реальності. Проте тут їх подано у фільмі, покликаному стверджувати героїку повстанського руху, і подано докладно й мало не зі смакуванням. Жорстокості ж чекістів (котрі, до речі, вигля-

[1] Одним з останніх повстанців, що, попри очевидну поразку, не стали повертатися додому чи емігрувати.

Дзвони Холодного Яру

Олександр Саква

дають фактично як відповідь на дії повстанців) показані побіжно й нерідко за кадром. От і виникає питання, які почуття постановник хотів викликати до холодноярців? Симпатію і співчуття – чи відразу?

Кіно в Україні – річ політична, і це не секрет. Досі великий його сегмент сприймається або як «фестивальне» (себто культурне представництво у світі), або як відверто «виховне». І до такого кіно увага особливо велика – тим більше, що воно, на жаль, частіше шкодить ідеї, аніж її популяризує...

Сталося так, що «Чорний ворон» потрапив у прокат у зовсім іншому політичному контексті, ніж знімався. У світлі новин про волонтерів та учасників АТО, що виявляються замішаними у скандалах, а то й звинуваченими в злочинах, у світлі заяв про потребу «домовленостей» з ворогом, а то й «реінтеграції» з ворожими угрупованнями – в особливому ключі сприймається й запропонована у фільмі малогероїчна картина антибільшовицького руху. Коли на повну йде кампанія з дискредитації патріотів, «Чорний ворон» несподівано стає прекрасною історичною ілюстрацією до деяких нинішніх уявлень про те, що активні бійці за українську свободу є «праворадикалами», від яких варто триматися подалі. Тим більше, що певний «праворадикалізм» є і в фільмі. Звісно, «успадкований» від першоджерела[2], хоча в останньому він виправданий «атмосферно» (як передача «духу часу») і стилістично[3]. Наскільки це «виправдання» вдалося при переведенні літературного твору в екранний? Здається, фільмові, рясно оздобленому «повстанським лубком», дещо бракує іронії. Тож галерея персонажів, передусім негативних, виглядає водночас надто карикатурно, щоб вважатися психологічно достовірними, і надто серйозно, щоб бути пародійними: «уповноважений» (до болю нагадує білогвардійських офіцерів у радянських фільмах), місцева femme fatale – агентеса ЧК, зрадлива красуня-єврейка, чекіст Птіцин – «просто» пародія на чекіста (хоча згадка про його українське коріння, слід гадати, має наштовхнути глядача на роздуми про роль зрадництва у вітчизняній історії)...

Словом, попри героїчну тематику, фільмовий підтекст радше цю героїку розвінчує (як, зрештою, те годиться для проекту, спонсорованого «1+1»). Утім, сподіваймося, це впадає в око лише невротичним гуманітаріям, схильним до гуманізму, лібералізму та інших «ізмів». Глядачі ж, сповнені здорового патріотичного духу, побачать і «прочитають» те, що повинні – заклик до опору, до боротьби, до знищення ворога, – те, для чого ця історія створювалася, і що, на жаль, актуальності не втрачає.

Очікування й побачене

Кому до смаку здатність Тараса Ткаченка творити екранно тонкі настроєві стани, етюди інтимного штибу й приватних почувань, той з долею остраху чекав на його «Чорного ворона». Бо хай дія роману Василя Шкляра і обмежується малим клаптем нашої землі, та масштаб, ємність і оголена суть двобою повстанців Холодного Яру з хмарами червоних зайд, здавалось, робили непридатними звичні вміння режисера. На щастя, глядацькі побоювання відступають перед категоріями, якими живе стрічка, втім, дрібних каменів спотикання фільму позбутися не вдалось. Хоч як це дивно, вони лежать у царині, де Тарас Ткаченко зазвичай не хибує (маю на увазі психологічну правду ситуацій). Щоб не бути голослівним, наведу два приклади, де життєва вірогідність кульгає.

З потягу виходить головний герой фільму Іван Чорновус (надалі – Чорний Ворон). Він стає свідком, як чекіст Птіцин бандитськи «експропріює» продукти в селян на пристанційному ринку. Іван стає на захист одного зі скривджених земляків. І коли б не втручання прибулого в цю мить на станцію нового начальника Птіцина, майбутнє оборонця з його вагітною дружиною передбачити було б неважко. Та ж Іван не запальний юнак, він – учасник Першої світової війни, кавалер Георгіївського хреста трьох ступенів, бойовий офіцер і не самогубець, життя знає, тож не легковажив би собою й дружиною за відібрані в незнайомця харчі. І це початок фільму, де довіра до кінореальності тільки зароджується.

Ксенія Данилова у фільмі **«Чорний ворон»**.

[2] Зог Орест, Лакінський Євген. Критика «Чорного Ворона» Шкляра. Роман шкодить українській справі // http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/34091/

[3] Коцарев Олег. Про що говорить «мова ненависті» у «Чорному вороні» Шкляра? // http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/27980/